

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 44, godina XXII
novembar, 2017. [str. 15-20]

© Monos 2017

Kazivanje Ferdinanda Pavla Sokolovića (Kasim iz Modriče) o padu tvrđave Soko pod osmansku vlast

Dr. sc. Nedim Zahirović

SAŽETAK: U članku se iznose novi, do sada nepoznati podaci o padu utvrđenog grada Sokola pod osmansku vlast, koji potječu iz kazivanja Kasima iz Modriče, prebjega, poznatog i pod imenom Ferdinand Pavle Sokolović. Kazivanje je zabilježio habsburški diplomata Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn, sredinom XVII. stoljeća. Posebno je zanimljiv dio u kome Kasim spominje vlastitog kršćanskog pretka “iz roda Mladeni”, koji je bio “zapovjednik tvrđave Soko, a zatim postao Turčin”, predavši utvrdu Osmanlijama. Uz citiranje neposrednog izvora, autor donosi detaljan historijski osvrt na ovo pitanje, zaključujući da spomenuti navod ne treba uzimati bez zadržke, ali ga ne treba ni odbacivati, barem dok se ne pronađu podaci iz prvorazrednih izvora koji bi ga potvrdili ili osporili.

KLJUČNE RIJEČI: Utvrđeni grad Soko; Zvornički Sandžak; Gračanica; Modriča; Osmanlije; Kasim iz Modriče; Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn.

Okolnosti pada jednog broja tvrđava u srednjovjekovnoj Bosni i Srbiji pod osmansku vlast još uvijek nisu razjašnjene. Takav slučaj odnosi se i na sudbinu dva Sokola koji su se nalazili na području Zvorničkog sandžaka. Radi se o Sokolu kod Ljubovije u Srbiji i Sokolu kod Gračanice u sjeveroistočnoj Bosni. Soko kod Ljubovije pao je 1459. ili 1460. godine pod osmansku

vlast i o tome ne znamo ništa pouzdano,¹ dok je u slučaju Sokola kod Gračanice sačuvano nešto više vijesti. Uzima se da je propašću Srebrničke banovine Soko, zajedno s drugim utvrđenim mjestima koja su joj pripadala, došao pod osmansku vlast. To se prema jednim dogodilo 1512., a prema drugima 1520. godine. Kao glavni izvori u kojima se govori o padu Sokola služe kazivanja mađarskih historičara Georgiusa Praya i Nikole Ištvanfija (Nicolaus Istvánffy) o tome događaju. Pray piše da su tvrđave u Srebrničkoj banovini, zbog slabe brige o njima, pale u turske ruke 1512. godine. Prema Ištvanfiju, propast Srebrničke banovine i u okviru toga i pad Sokola pod tursku vlast uslijedio je 1520. godine. Tada su bosanski sandžakbeg Mustafa-beg i smederevski sandžakbeg Bali-beg upali u Srebrničku banovinu i opsjeli utvrđeni grad Srebrnik. Poslije deset dana posada se predala. Nakon što su čuli kakva je sudbina zadesila Srebrnik posade Tešnja i Sokola spalile su tvrđave, a zatim ih napustile.²

Mi smo sada u mogućnosti da o padu jednog Sokola – koji se nalazio na području Zvorničkog sandžaka, i najprije će biti identičan sa Sokolom kod Gračanice – pod osmansku vlast, predstavimo kazivanje koje potječe iz sredine 17. vijeka, a zabilježio ga je habsburški diplomata Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn.

Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn rođen je 17. 04. 1590. godine u mjestu Stein am Rhein, u današnjem kantonu Schaffhausen u Švicarskoj. Rano je ostao bez oca, ali mu je rodbina omogućila da stekne

solidno obrazovanje. Ne zna se tačno što je radio poslije završetka školovanja. Pretpostavlja se da je putovao po Italiji i Ugarskoj i da je u Ugarskoj pao u osmansko zarobljeništvo, a zatim odveden u Istanbul. Iz zarobljeništva Schmid se izbavio najvjerojatnije 1624. godine i u pratnji habsburškoj diplomate Kurza von Senftenau došao u Beč. Svakako, zbog dobrog znanja turskog jezika i poznavanja prilika u Osmanskom carstvu Schmid je, nakon nešto više od godinu dana poslije dolaska u Beč, primljen u službu pri Dvorskom ratnom vijeću (Wiener Hofkriegsrat) i već u zimu 1626./27. godine putuje u Istanbul. Od 1629., pa do 1643. godine Schmid je obavljao dužnost stalnog habsburškog diplomatskog predstavnika pri Visokoj Porti, ali je i nakon odlaska s te dužosti i povratka u Austriju bio tražen zbog velikog iskustva u vođenju diplomatskih poslova s Osmanlijama.³ Tako će Schmid, u oktobru 1647. godine, biti poslat u Budim da bi s budimskim beglerbegom Murteza-pašom pregovarao o zaustavljanju stalnih napada u graničnom području. Poslije pregovora Schmid se vraćao u Beč i u Tati, blizu habsburško-osmanske granice, sreo je čovjeka, koji je pobjegao iz Istambula, prebjegao na područje pod habsburškom vlašću i tu boravio već nekoliko dana. U izvještaju caru Ferdinandu III. (1637.–1657.) od 19. 11. 1647. godine Schmid piše ko je bio taj čovjek i ovdje dajem prijevod tog dijela izvještaja:

“Ovaj Turčin po imenu Kasim, rodom iz Modriče, koja je pod komandom sandžakbega Zvornika u Srbiji i pripada Budim-

1 Soko je ubilježen u prvom popisu Smederevskog sandžaka iz 1476. godine pa se može pretpostaviti da je došao pod osmansku vlast 1459. ili 1460. godine kada je i Srbija konačno osvojena i stavljena pod osmansku upravu, v. Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, 2. izdanje, Sarajevo, 1982, 51, 169. Između 1516. i 1533. godine nahija Soko je priključena teritoriji Zvorničkog sandžaka, v. Ema Miljković, *Smederevski sandžak 1476-1560: zemlja, naselja, stanovništvo*, Beograd, 2004, 149.

2 O tome kao i o pitanju različitih datuma u koje se ovaj događaj smješta v. Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Sarajevo, 1975, 47-48; Esad Kurtović, Emir O. Filipović, Četiri bosanska Sokola, u: *Pregled 1* (2011), 91-92.

3 Peter Meienberger, *Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629-1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Frankfurt a.M., 1973, 103-106.

skom veziratu, ponuđen je od svojih roditelja starom Murteza-paši, koji ga je uzeo za svoga paža. Njegov djed, odnosno predak iz roda Mladeni, bio je Bosanac i zapovjednik tvrđave Soko a zatim je postao Turčin. Kada je spomenuti Murteza-paša iz Budima i Silistrije pozvan u Istambul a zatim poslat na Perziju, on je ovog Kasima, koji je bio momak u njegovoj komori, još za vremena sultana Murata dao u saraj pa je on postao čuvar na sultanovom dvoru. On je tada imao otprilike 18, a sada je star 36 godina. Prema njegovim vlastitim riječima, sadašnji sultan Ibrahim unaprijedio ga je i imenovao povjerenikom, ratnim komesarom odnosno tridesetnikom, radi podjele novca prikupljenog od poreza vojsci u Lipovi, Kostajnici, Jasenovcu, Trgovištu i Oršovi. Ovu posljednju službu, uz još neke druge dužnosti, on je obavljao u posljednje dvije godine. Nakon toga, veliki vezir Salih-paša, koji je pogubljen, dodijelio ga je na službu nekom komandantu u tvrđavi Zadarje. Kada je on bio na putu k tome mjestu, Mlečani su ga zauzeli, ali ga je Ahmet-paša poslije četrdesetodnevne opsade ponovno povratio. Odatle je on otišao u Istambul i budući da je njemu i Durak-paši pripisana krivica zbog gubitka ove tvrđave, svrgnut je s položaja, oduzeta mu je sva imovina i na-

lazio se u opasnosti da izgubi i glavu. Zato je gledao da se bijegom spasi i budući da mu je Bog na ovome putu pomogao odlučio je uzeti kršćansku vjeru. Kakvog karaktera i kojih sposobnosti je ovaj Turčin i kako se prema njemu ima postupati, o tome izvještavam u kratkom prilogu, kao i o tome što se u razgovoru moglo saznati o Mlečanima.²⁴

Schmidovi navodi nisu uvijek precizni, ali od njega se ne mora nužno očekivati da u svakoj pojedinosti bude tačan. Schmid je sigurno sve ovo zapisao prema tome kako je čuo i zapamtio iz razgovora kojeg je osobno vodio s Kasimom. Schmid je, najvjerovatnije, još isti dan pribilježio razgovor, ali sigurno nije bio u stanju da sve detalje vjerno prenese u izvještaj, pa su i nepreciznosti, koje se mogu uočiti u ovom dijelu Schmidovog izvještaja, zbog toga nastale. Ja ću ovdje na njih ukazati, a neke navode pojasniti. Schmid kaže da je Kasim rođen u mjestu *Modriz* i smatram da se to najprije može odnositi na Modriču u sjeveroistočnoj Bosni. Schmid dalje navodi da se to mjesto nalazi pod upravom sandžakbega Zvornika u Srbiji, u okviru Budimskog ejaleta, ili vezirata, kako to Schmid kaže. Ovaj Schmidov navod treba tako razumjeti da on sâm grad Zvornik, sjedište zvorničkog sandžakbega, smješta u Sr-

4 *Dieser Türkch namens Kassum gebürtidtig von Modriz under dem Commando des Sanzac Beeg zue Sbornik in Seruia under das Vezierat Offen gehörig, ist von seinen Eltern dem alten Murtesa Bassa offeriert worden, der Ihne zu ein Itzoglan aussgenommen, sein Großvatter oder Ehene auß dem Stembhauß Mladeni wahr ein Bosneser unndt Schloss Hauptman in Castello Sockoll, der hernach zum Türkchen worden; als nun erwendter Murtesa Bassa von Offen undt Silistrya nacher Constantinopel beruffen unndt nach Persia geschickht worden, hat er ihne Cassum seinen Cammerjungen zu Zeiten deß Sultans Amuraths Seraglio geben, und zu ainen Bustanzi gemacht dazue mahlen Er ungefehr bei 18. Jahren gewesen, unndt ietzt 36 alt seye. Ist hernach seiner außsagung von iezem Türkischen Kayser Sultan Ibrahim zue einem Emin, Khriegs Commisario oder dreyssiger befürdert worden, die einkhommentde gelter ans die Soldateska von Libououa, Costaniza, Jasenoza, Terkowista und Verosay außzuthellen, disen dienst so der letzte wahr, hat er 2. Jahr, unndt sonsten auch noch andere versehen. Volgendts ist er von dem ietzt strangulierten Saly Bassa GroßVezier, auff daß Schloß Zattwar zue ainem Commandanten abgeordnet, als Er aber underweegs dahin ist selbiger Plaz von denen Venediger eingehnomen, doch von dem Achomet Bassa, durch einer Vierzig tägige belägerung widerumberobert worden. Von danen ist er nach Constantinopel verreißt, aber ihme und dem Duray Bassa die Schuld deß verlohrenem Schloß Sattwar wollen zu gewesen worden, Massen dem Er hierumben aller seiner haab und guths endtsetzt worden; undt noch darzue in leib und lebens gefahr gestanden, dannen hete er sich mit der flucht zu saluiren; undt weilen Gott ihme so wunderlich durchgehollfen, den Christlichen glauben anzunehmen entschlossen. Wie sonsten dieser Türkch beschaffen, undt durch waß Condition Er zu accomodiren sein möchte, laß berichte E. Kay. Mt. Ich in beyligendten einem geringfügigen guetachten, wie nit weniger waß in Übrigen, insonderheit auch wegen der Venetiar, so wol in discursu alß andererwerths zuerfahren gewesen, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Türkei I 120, Konv. 1, fol. 180v.*

biju, a to čini najvjerovatnije zbog toga što mu je Kasim ispričao, ili je možda Schmid i sâm znao, da se područje, koje je obuhvatao Zvornički sandžak, dijelom nalazi u njoj.⁵ U vrijeme kada Schmid piše Zvornički sandžak odavno se nalazio u sastavu Bosanskog ejaleta, ali je prije toga, od 1541., pa sve do utemeljenja Bosanskog ejaleta 1580. godine, potpadao pod nadležnost budimskog beglerbega,⁶ pa će biti da su zbog toga nastale ove nepreciznosti u izvještaju. Murteza-paša, kome su roditelji ponudili Kasima, bio je rođenjem Bosanac i tokom svoje karijere, između ostalog, vršio je dužnost beglerbega u Bosni, Budimu i u Očakovu i Silistriji. Murteza je došao u Bosnu u martu 1625. i na položaju bosanskog beglerbega ostao do augusta 1626. godine kada je imenovan beglerbegom u Budimu.⁷ Najvjerovatnije, u vrijeme kada je Murteza-paša bio namjesnik u Bosni, Kasimovi roditelji su ga zamolili da njihovog sina uzme u svoju pratnju. Schmid Murtezu naziva „starim Murteza-pašom“ i on se tako mnogo puta spominje u habsburškim izvorima iz prostog razloga da bi ga se razlikovalo od Murteza-paše s kojim je Schmid upravo razgovarao kada je bio u Budimu.⁸ Schmid dalje navodi da je Kasim iz Murteza-pašine pratnje stupio u službu na sultanovom dvoru, odnosno postao bostandžijom, kada je Murteza-paša određen da ide na vojni pohod protiv Perzije, da je tada bio star 18, a da je u vrijeme kada je Schmid pisao ovaj iz-

vještaj imao 36 godina, što u svim pojednostima neće biti tačno. Ako je Kasim kada ga je Schmid sreo bio star 36 godina, onda je bio rođen 1611. godine. Zato, ako ovaj Schmidov podatak držimo tačnim, onda je u vrijeme kada je Murteza-paši bilo naređeno da učestvuje u pohodu protiv Perzije Kasim trebao imati 24, a ne 18 godina.⁹ Schmid dalje govori da je Kasim u vrijeme vladavine sultana Ibrahima (1640.–1648.) imenovan povjerenikom i da je dvije godine bio zadužen da od novca koji je ubiran od poreza dijeli plaće vojsci u mjestima *Liboua*, *Costaniza*, *Jasenoza*, *Terkowista* und *Verosay*. Mislim da se pod imenom *Liboua* krije današnja Lipova u Rumuniji, *Costaniza* i *Jasenoza* su Kostajnica i Jasenovac u Bosni, odnosno Hrvatskoj, *Terkowista* i *Verosay* vjerovatno će biti Trgovište (Târgoviște) i Oršova (Orșova) u Rumuniji. Schmid dalje navodi da je poslije ove dužnosti Kasim dodijeljen jednom komandantu u tvrđavi *Sattwar* (Zadvarje u Dalmaciji), ali dok je bio na putu k Zadvarju, tvrđavu su zauzeli Mlečani, pa ju je ponovno povratio Ahmet-paša (*Achomet Bassa*). Ovi navodi se odnose na zbivanja u Dalmaciji početkom Kandijskog rata. Mlečanima je u augustu 1646. godine pošlo za rukom da zauzmu tvrđavu Zadvarje, ali su je Osmanlije već u novembru ponovno povratili.¹⁰ Ne znam na kojeg Ahmet-pašu se ovdje misli, dok je *Durray Bassa*, koji je, zajedno s Kasimom, optužen za gubitak ove tvrđave, najvjerovatnije

5 O području koje je obuhvatao Zvornički sandžak v. Handžić, *Tuzla*, 43-57.

6 Šabanović, *Bosanski*, 53-54.

7 O Murteza-pašinoj karijeri v. Nedim Zahirović, *Murteza-paša von Ofen zwischen Panegyrik und Historie. Eine literarisch-historische Analyse eines osmanischen Wesirspiegels von Nergisi (El-vaşfû l-kâmil fi ahvâli l-vezîri l-'âdil)*, Frankfurt a.M., 2010, 106-107.

8 Ovaj drugi Murteza-paša, brat velikog vezira Salih-paše, koji je pogubljen 1647. godine, bio je budimski beglerbeg od septembra 1646. do kraja novembra 1647. godine. U januaru 1648. godine i on sâm je pogubljen, v. Antal Gévay, *A' budai pasák*, Bécs, 1841, 37.

9 Taj pohod protiv Perzije pokrenut je u prvoj polovici 1635. godine. Nakon osvojenja Jerevana, Murteza-paša je imenovan prvim beglerbegom ove provincije i s 12 000 vojnika ostavljen da čuva tvrđavu. Nedugo nakon povratka osmanskih trupa, Perzijanci su počeli opsjedati tvrđavu, koja se uspješno branila do 1. aprila iduće godine, kada se predala. Već koncem marta Murteza-paša je od posljedica ranjavanja umro, a nakon smrti ukopan je u Erzurumu, v. Zahirović, nav. dj. 106.

10 Marko Perojević, *Klis u turskoj vlasti*, Sarajevo, 1936, 105.

identičan s poznatim osmanskim feudalcem u Dalmaciji Durak-begom, sinom Halil-bega Alagića iz Vrane. Nakon toga, Kasim je otišao u Istanbul u namjeri da se opravda od optužbi, a kada mu to nije uspjelo odlučio se na bijeg u kršćanski svijet.

Schmidovi navodi koji se temelje na razgovoru s Kasimom su vrijedni ponajviše zbog toga što ukazuju na jedan od puteva kojim su muslimanski dječaci i mladići iz Bosne i u 17. vijeku mogli dospjeti na sultanov dvor. Ali ono što je posebno vrijedno, jeste Kasimovo kazivanje o vlastitom kršćanskom pretku, koji je bio "zapovjednik tvrđave Soko a zatim postao Turčin". Na prostoru srednjovjekovne Bosne, odnosno kasnijeg Bosanskog ejaleta, postojalo je više tvrđava pod ovim imenom, ali samo u slučaju Sokola iznad rijeke Pive imamo pobliže podatke o okolnostima njegovog pada u osmanske ruke.¹¹ Kako sam već kazao, mjesto *Modriz* držim za Modriču u sjeveroistočnoj Bosni, pa smatram da i kod pitanja ubikacije tvrđave Soko, o kojoj Schmid piše, prije svega treba misliti na Soko kod Gračanice, koji je teritorijalno najbliži Modriči. Osim toga, Schmid navodi da je ovaj Kasimov predak bio Bosanac (*Bosneser*), što dodatno govori u prilog tome da se ovdje radi o Sokolu u dijelu Zvorničkog sandžaka, koji se nalazio u Bosni, a ne u onom u Srbiji. Schmid doslovno ne navodi da je Kasimov predak tvrđavu Soko predao Turcima, ali mjesto gdje kaže da je on bio "zapovjednik Sokola a zatim postao Turčin" (*Schloss Hauptman in Castello Sockoll, der hernach zum Türckhen worden*), treba se tako shvatiti da je on dok je bio zapovjednik Sokola prešao na islam, pa se može podrazumijevati da mu je

Kasim kazivao da je njegov predak i predao Soko Turcima. Turci su, u slučajevima kada su im zapovjednici mirno predavali tvrđave, imali običaj da ih nagrade odgovarajućim lenkim dobrom.¹² Zasada nemamo potvrdu u izvorima da se to desilo i u slučaju Sokola kod Gračanice.

U svakom slučaju, želim naglasiti da Kasimovo kazivanje o padu Sokola u osmanske ruke ne treba uzimati bez zadržke, ali ga ne treba ni odbacivati dok se ne pronađu podaci iz prvorazrednih izvora koji bi ga potvrdili ili osporili. Ono što se može sasvim opravdano pretpostaviti je to da je Kasim, kazujući Schmidu da mu je predak bio zapovjednik tvrđave Soko, želio ukazati na važnost društvenog položaja kojeg su nekada njegovi preci zauzimali, a govoreći da potječe iz "kuće Mladeni" (*Stembhaus Mladeni*) želio istaknuti svoje plemićko porijeklo. što bi mu umnogome olakšalo početak u novoj sredini. Na području srednjovjekovne Bosne nije postojala plemićka porodica, odnosno rod pod imenom Mladeni, ali smatram da se i ovaj Schmidov navod može razjasniti. U toku svog razgovora sa Schmidom Kasim je, najvjerojatnije, svoje porijeklo želio vezati za čuveni plemićki rod Šubića, čija su dva pripadnika, Mladen I. i Mladen II., vladali srednjovjekovnom Bosnom na koncu 13. i početkom 14. vijeka.¹³ Čuvši ta imena Schmid je, najvjerojatnije, ime Mladen držao za ime plemićkog roda i tako i unio u svoj izvještaj. Ne znam što se kasnije desilo s Kasimom jer ga poslije ovog Schmidovog izvještaja nalazim u izvorima samo još jedanputa. Riječ je o molbi na italijanskom jeziku koju je uputio Ferdinandu III. da mu dodijeli službu koja bi odgovarala

11 Tu tvrđavu je poslije januara 1466. godine Turcima predao knez Radoje Zupčić, koji je zato nagrađen uživanjem posjeda, v. Kurtović, Filipović, Četiri bosanska, 107-108.

12 O takvim slučajevima v. Fazileta Hafizović, Različite refleksije osvajanja srednjodalmatinskog zaleđa (zašto su osmanski popisni defteri nezaobilazni izvori), u: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke* 34 (2013), 103-115; Sedad Bešlija, Sudbina bosanskih tvrđava u svjetlu *istimâlet* politike: Bosna i Osmanlije u drugoj polovini 15. stoljeća, u: isti (ur.), *Osmansko osvajanje Bosanske kraljevine*, Sarajevo, 2014, 31-56.

13 Damir Karbić, Šubići bibrirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.), u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 22 (2004), 16-25.

njegovim sposobnostima. Ali u ovoj molbi on se više ne zove Kasim nego se potpisuje kao *Ferdinando Paulo Sokolowitz*.¹⁴ Uzimanjem prezimena *Sokolowitz* (Sokolović), Kasim je nesumnjivo htio naglasiti svoju vezanost odnosno vezanost svog pretka za tvrđavu i mjesto Soko. Ime *Paulo* (Pavle) dobio je svakako po apostolu Pavlu, a ime *Ferdinando* (Ferdinand) sigurno je uzeo po imenu tada vladajućeg habsburškog cara Ferdinanda III., koji mu je, vjerovatno, bio kršteni kum.

SUMMARY

The narration of Ferdinand Pavao Sokolović (Kasim from Modriča) about the fall of the Soko fortress under the Ottoman rule

ABSTRACT: The article presents new and yet unfamiliar data about the Soko fortress under the Otto-

man rule. These data come from the narration of Kasim from Modriča, the deserter, also known under the name of Ferdinand Pavao Sokolović. The narration was recorded by a Habsburg diplomat Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn in the mid-17th century. Particularly interesting is the part in which Kasim mentions his own Christian ancestor “from the lineage of Mladen” who was a “commander of the Soko fortress, and then he became a Turk” surrendering the fortress to the Ottomans. By quoting a direct source, the author gives a detailed historical overview, concluding that the aforementioned quotation should not be taken without a delayed action, but it should not be rejected, at least until first class data are not found and confirmed or disputed. KEYWORDS: Soko fortress, Sanjak of Zvornik, Gračanica, Modriča, the Ottomans, Kasim from Modriča, Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn.

Dragan Prole - Poslije rata

14 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Türkei I 121, Konv. 1, fol. 3r. Molba (supplica) je bez datuma, a uvrštena je među dokumente iz januara 1649. godine.